KUNST I BYGGERIET • INSPIRATION TIL BYGHERRER

BYGHERRE
FORENINGEN

KUNST I BYGGERIET • INSPIRATION TIL BYGHERRER

Bygherre
Foreningen

2007

BYGHERRE
FORENINGEN

2007

Bygherreforeningen
Borgergade 111, 1300 København K
Telefon 7020 0071
info@bygherreforeningen.dk
www.bygherreforeningen.dk

Tekst: Cecilie Damsgaard
Foto: Jens Lindhe
Grafisk design: Iben Kofoed
Tryk: One2one, Odense
Økonomisk støtte fra: Universitets- og Bygningsstyrelsen

Forside: Eksempel på det integrerede kunstværk: "Radioguden", Det Kgl. Teater, Ny Scene, København, Jean Gauguin, 1931

Byggeri der taler til følelserne

Vi valgte i Bygherreforeningen "kunst i byggeriet" som tema for vores årskonference i 2006, fordi kunst kan give en bygning et løft, så bygningens formål bliver tydeligere. Kunst rører ofte ved følelserne og taler derfor til det intuitive, indlevelsen og fantasien. Og kunsten kan på den måde få arkitekturen til at stå stærkere frem, så bygningens funktioner understreges, og bygningen fremstår mere brugervenlig.

Kunst skaber således værdi i byggeriet på mange planer – værdi for de daglige brugere, værdi for gæster og de forbipasserende og på den måde også værdi for bygherren. Det er derfor naturligt, at bygherren bruger og arbejder med kunst i et nyt byggeri, i en ombygning eller i bygningens omgivelser.

Bygherrerne må nemlig i stigende grad forholde sig til nye generationer af bevidste brugere i byggeriet. Og disse brugeres forventninger rækker netop ud over bygningens fysiske faciliteter til også at omfatte de følelsesmæssige indtryk. Et godt eksempel er Københavns Lufthavn i Kastrup, der er blevet kåret til verdens bedste lufthavn af de rejsende. Og jeg er ikke i tvivl om, at en af de vigtigste årsager til, at Kastrup Lufthavn er blandt verdens bedste er, at kunsten i lufthavnen er helt unik, og at den på en fængende og flot måde understøtter lufthavnens funktioner og arkitektur.

Et andet kendt eksempel på vellykket brug af kunst er DSB's mangeårige indsats med kunst i IC3-togene og på stationerne over hele landet, hvor kunstens formål er at berige rejseoplevelsen. Der er forskellig kunst i hvert enkelt togsæt lige fra H. C. Andersens papirklip til Asger Jorns træsnit. Og den kunstneriske indsats har også for DSB resulteret i en international pris.

Jeg håber, at vi med guiden "Kunst i byggeriet – inspiration til bygherrer" kan motivere bygherrerne til oftere at bruge kunst i byggeriet, da de i denne guide kan finde inspiration og hjælp til forløbet med at få kunsten med.

God fornøjelse med at bringe kunst ind i byggeriet!

Knud Erik Busk
Formand for Bygherreforeningen

Når kunst og arkitektur går op i en højere enhed, kommer følelsen af harmoni og sjæl. "Men kunst i byggeriet er ofte mere end æstetik og oplevelse. Den afspejler også sin tids omgivende samfund", fortalte professor Carsten Thau fra Kunstakademiets Arkitektskole. Han var konferencens keynote speaker og den første i en lang række af spændende foredragsholdere, på Bygherreforeningens årskonference 2006 "Kunst i byggeriet".

På årskonferencen var der mange flotte eksempler på kunst og arkitektur, som gik op i en højere enhed. Derudover var der mange gode råd og nyttige retningslinier til bygherrer, der ønsker at benytte kunst i byggeriet. Og med inspiration fra årskonferencen "Kunst i byggeriet" giver denne guide nogle bud på, hvordan man som bygherre kan opnå et mere velovervejet og struktureret forløb med kunst i byggeriet.

En af foredragsholderne på årskonferencen var billedhugger og professor Morten Stræde som i en treårig periode har været ansat i Universitets- og Bygningsstyrelsen som kunstnerisk konsulent. Den store erfaring og indsigt, som Morten Stræde har både som selvstændig kunstner og som kunstnerisk konsulent, giver han videre i denne guide, da han i produktionen af denne folder har fungeret som konsulent for Bygherreforeningen. Kernen i samarbejdet mellem kunstner og bygherre er for Morten Stræde faglighed og dialog.

Arkitekt maa Jørgen Kreiner-Møller, der i mange år har været konsulent for Statens Kunstfond, har bidraget med de økonomiske retningslinier - herunder kontraktforhold.

"Kunst i byggeriets" faser

Forud for beslutningen om at bruge kunst i byggeriet ligger der for bygherren nogle vigtige overvejelser om bygningens placering og funktion, brugernes ønsker og behov og byggeprocessens tilrettelæggelse. Overvejelser som bygherren skal tage stilling til ud fra både hans eller hendes faglige og mere personlige holdninger. Når bygherren har valgt at benytte kunst i byggeriet, oplever han eller hun ofte et ret tilfældigt forløb, fordi der ikke findes en veletableret samarbejdsform mellem bygherrer og kunstnere. For at opnå et mere velovervejet og struktureret forløb, der i sidste ende betyder et bedre resultat, kan bygherren benytte eller hente inspiration i følgende faser:

Fase 1: Forarbejdet
Fase 2: Valget af kunstner
Fase 3: Samarbejdet med kunstneren
Fase 4: Fremstillingen af kunstværket
Fase 5: Afleveringen af kunstværket

Eksempel på det sociale kunstværk: "Social biotope / sanitary pavilion", Heerhugowaard Zuid, SUPERFLEX, 2007
Værket er en genskabelse af FN's Sikkerhedsråds toiletter på en offentlig plads i Holland

Kunstnerisk konsulent
En kunstnerisk konsulent kan være en kunstner, kurator, gallerist eller kunsthistoriker og kan søges via fx Danske Galleriers Sammenslutning, Statens Kunstfond eller Universiteternes institutter for kunsthistorie. Der findes også freelance kunstkonsulenter, som hjælper virksomheder og institutioner med deres kunstpolitik.
www.danskgalleri.dk

Kunstværker
Se mange forskellige kunstværker på:
www.kopenhagen.dk
www.kunstonline.dk
www.danskgalleri.dk

Fase 1: Forarbejdet

Beslutter man sig som bygherre for at benytte kunst i et nybyggeri, i en ombygning eller i bygningens omgivelser, er det en god idé at forberede projektet i god tid. Det tager nemlig typisk 1 til 2 år fra, at bygherren gør sig sine første overvejelser til, at kunstneren afleverer kunstværket til byggeriet.

Kunstnerisk strategi

Allerførst bør bygherren overveje, hvordan kunsten skal understøtte bygningen. Og for at sikre sig kunstfaglig bistand tidligt i forløbet, kan bygherren fx ansætte en kunstnerisk konsulent, som kan give professionel sparring. En kunstnerisk konsulent kan være en kunstner, en kurator, en gallerist eller en kunsthistoriker. Og som et led i forarbejdet er det også vigtigt, at bygherren – for at lade sig inspirere – ser på kunst på gallerier og museer, og besøger virksomheder og institutioner, der har brugt kunst i byggeriet. Samspillet mellem kunst og bygning kan groft inddeles i fire hovedgrupper eller strategier, selvom der er utallige mellemformer. Disse kunstneriske strategier går lige fra kunst uden et decideret "kunstværk" til kunst i den traditionelle forstand – altså et kunstværk opstillet efter de kunstneriske fags traditioner. Bygherren kan bruge de fire følgende strategier som udgangspunkt for sine overvejelser.

Det sociale kunstværk

Kunst, som primært tager afsæt i de sociale omstændigheder, og hvis mål ikke i første omgang er et enkeltstående kunstværk. I stedet arbejder det sociale kunstværk med ændringer i folks rutiner, arbejdsformer eller bevidsthed om sig selv og deres sociale situation. Det kan ske ved at ændre de fysiske rammer for det sociale liv i bygningen fx ved at tilføje flere rum eller ændre i de eksisterende rum.

Eksempel på det integrerede kunstværk: Blågårds Plads, København, Kai Nielsen, 1912-1916

Køge Skitsesamling
Kunstmuseet Køge Skitsesamling har specialiseret sig i kunst i det offentlige rum. Deres samling og udstillinger af skitser og forarbejder kan give vigtig inspiration og viden om processen fra skitsen til det færdige kunstværk.
www.skitsesamlingen.dk

Det integrerede kunstværk

Her smelter kunstværk og bygning sammen til en enhed. Kunstværket bliver til i en arbejdsproces, hvor kunstneren har stor indflydelse på udformningen af det rum, værket skal ses i. Kunstneren er med i byggeprocessen – helt fra starten. Og ved at bruge kunstnerens viden i byggeforløbet kan værket blive fuldstændig integreret i bygningen, så værk og bygning bliver et samlet hele.

Det samarbejdende kunstværk

Kunstneren leverer et værk til et udvalgt rum. Værket skabes specielt til det rum, og kunstneren har visse muligheder for at ændre på rummets indretning, så værk og rum kan samles i en æstetisk helhed.

Det enkeltstående kunstværk

Endelig er der mulighed for at købe et kunstværk på en udstilling eller direkte hos en kunstner og placere det i sit byggeri. Indkøbet af et værk i denne kategori giver ikke kunstneren indflydelse på værkets omgivelser, selvom han/hun ofte er med, når placeringen skal besluttes.

Størrelse, placering og økonomi

I forbindelse med at bygherren overvejer samspillet mellem kunstværket og byggeriet, bør han eller hun også tage stilling til:

- Ønsker man en permanent eller en tidsbegrænset opstilling af kunstværket?
- Hvor skal kunstværket placeres: indendørs i bygningen eller på frie arealer udenfor?
- Har bygherren særlige ønsker i forhold til materialer osv.?

En del af forarbejdet handler selvfølgelig også om økonomi. Hvad vil bygherren betale for kunstværket? Og er der støtteordninger eller fradrag?

Eksempel på det enkeltstående kunstværk: "Skulptur 86", Copenhagen Business School, Hein Heinsen, 1992

Støtteordninger og fradrag
Køber bygherren fx kunst for over 2 mio. kr., kan han eller hun trække 1,2 mio. kr. fra i skat. Læs om støtteordninger og muligheder for fradrag ved brug af kunst i byggeriet på www.statenskunstfond.dk eller www.kunststyrelsen.dk

Dialog med brugerne

Når kunst opsættes i det offentlige rum – fx i fælles arealer i en virksomhed – skaber det som regel debat. Det er god kunsts adelsmærke, at den ikke lader sin beskuer upåvirket. Derfor må det anbefales, at der undervejs i forløbet er en dialog med brugerne om kunstværket. Det kan fx være at mødes med nogle af bygningens brugere for at høre om, hvordan de benytter bygningen, og hvad deres forventninger er til kunsten i bygningen. Og denne dialog skal være med til at danne basis for kunstnerens arbejde. Der er i dialogen med brugerne mere tale om inspiration til det fremtidige arbejde end om egentlige krav fra brugernes side.

Dialog med arkitekten

Den bedste integrering af kunstværket i bygningen opnås, når der så tidligt som muligt er en tæt dialog mellem bygherren, arkitekten, den kunstneriske konsulent og kunstneren. Fx er det en god idé, hvis der allerede i projekteringen af byggeriet er overvejelser omkring kunstværkets karakter og placering.

Når der er en tæt dialog mellem alle parter allerede i projekteringen, er arkitekten som regel positiv over for idéen med kunst i byggeriet, og er villig til at give kunstneren plads og frirum. Arkitekten skal altså være indstillet på at træde lidt tilbage og respektere kunstnerens særlige faglighed og indsats.

Fase 2: Valget af kunstner

I denne fase er inddragelsen af en kunstnerisk konsulent til stor gavn for det videre arbejde. Det er de samlede overvejelser i forarbejdet, der gradvis snævrer feltet af kunstnere ind, så bygherren og hans/hendes rådgiver til sidst sidder med ganske få navne på

Eksempel på det integrerede kunstværk: Herlev Hospital, Poul Gernes, 1970-76

Hent inspiration hos staten
1,5 % af byggesummen på statslige byggerier skal bruges på kunst. Andre bygherrer kan derfor lade sig inspirere af statens brug af kunst i byggeriet, da de har stor erfaring inden for området.

Universitets- og Bygningsstyrelsen bruger i vid udstrækning kunstkonsulenter ved udvælgelse af kunstnere og udsmykningsform til deres kunstprojekter.
Se nogle af projekterne på www.ubst.dk

Bygherreprisen
Bygherreforeningen uddeler hvert år i januar-februar "Bygherreprisen" i samarbejde med BoligfondenKuben. Prisen tildeles en bygherre, der har udvist "særdeles god og professionel bygherreindsats, værdig til efterfølgelse". Med prisen overrækkes et beløb på 125.000 kr., der er øremærket et kunstværk til byggeriet.

kunstnere, som er velegnede til opgaven. Den sidste udvælgelse foretages efter nøje overvejelse af opgavens betingelser. Og når bygherren benytter en kunstkonsulent, diskuteres opgaven grundigt igennem med ham/hende.

Fase 3: Samarbejdet med kunstneren

Når hele forarbejdet og valget af kunstner er på plads, og byggeriet fx er ved at blive projekteret, kan bygherren tage kontakt til den valgte kunstner. Hvornår bygherren tager kontakt til kunstneren afhænger dog af den kunstneriske strategi for kunstværket. Kunstneren sættes grundigt ind i arkitekttegningerne, økonomien, tidshorisonten, bygherrens overvejelser og ønsker. Og med alle disse nødvendige oplysninger, og via samtaler med bygherren og eventuelt brugerne af bygningen, er kunstneren rustet til at udføre sit arbejde.

Kontrakt

Inden kunstneren går i gang med at lave et skitseforslag, bør der laves en kontrakt – en kontrakt kun for skitseforslaget eller en kontrakt for hele arbejdet. Men bygherren kan også vælge at lave kontrakten med kunstneren for selve kunstværket efter, at skitseforslaget er godkendt. Billedkunstnernes Forbund har standardkontrakter, der kan bruges – til alle kunstnere – som grundlag for en snak om honorar. Kontakt Billedkunstnernes Forbund via www.bkf.dk

Når man diskuterer kontrakten for kunstnerens arbejde, skal det afklares, om kunstneren leverer kunstværket som en totalentreprise. Det vil sige, at kunstneren selv betaler alle udgifter til materialer, håndværkere, opstilling af kunstværket og eget honorar – ud af den samlede pris for kunstværket. Den anden mulighed er, at bygherren betaler kunstnerens honorar

Eksempel på det samarbejdende kunstværk: "Det gyldne Pi" – siddemøbel, Folketinget, København, Bjørn Nørgaard, 1991

Eksempler på det integrerede kunstværk: Loftsmaleri, Jens Søndergaard, 1931. Mosaik i portalrummet, Ejnar Nielsen, 1939. Det Kgl. Teater, Ny Scene, København

Ophavsret
Kunstnerens ophavsret indebærer, at værket ikke må ændres på en måde, der er krænkende for kunstnerens anseelse og egenart, og værket må ikke gengives eller ændres uden særlig aftale med kunstneren. Kunstneren har også eneret til at gengive kunstværket og til en eventuel fremstilling af ekstra eksemplarer fx grafisk eller som støbte skulpturer. Læs mere om ophavsret på www.copydan.dk

Rådgivning
Rådgivende organer for billedkunst:
www.akademiraadet.dk
www.kunststyrelsen.dk
www.statenskunstfond.dk

særskilt, og betaler håndværkerudgifter og leverancer – efter at de er godkendt af kunstneren. Det er hovedsageligt erfarne kunstnere, der bruger totalentreprise-modellen.

Grundlaget for kunstværket
Kunstneren skal – når kontrakten er på plads – have god tid til at lave sit skitseforslag. Skitseperioden er perioden fra kunstneren tildeles opgaven til afleveringen af skitseforslaget. Og det er vigtigt, at skitseperioden er tilstrækkelig lang, da det er i arbejdet med skitseforslaget, at de fleste grundlæggende træk i værket lægges fast, og skitseforslaget er selve grundlaget for det videre arbejde med kunstværket.

Skitseforslaget
Det er individuelt, hvordan den enkelte kunstner afleverer sit skitseforslag til bygherren. Men det er en god rettesnor for det videre arbejde, hvis skitseforslaget består af tegninger, som viser de rigtige mål, skitser af værket i det rum, det tænkes opsat i, en model i størrelse 1:10 eller 1:20 og fotografier eller computersimuleringer. Der bør desuden være en skriftlig beskrivelse af værkets intentioner og dets tekniske forhold.

Budget
Sammen med skitseforslaget afleverer kunstneren også et budget for produktionen af kunstværket. Budgettet skal udarbejdes på grundlag af indhentede tilbud eller overslag. Budgettet skal rumme alle udgifterne til håndværkerne – heri også udgifter til byggeplads, materialer og leverancer. Derudover skal budgettet indeholde omkostninger som skitsehonorar, kunstnerhonorar og eventuelt udgifter til rådgiver (ingeniør eller arkitekt), leje af atelier eller løn til praktisk medhjælp.

Aflevering af skitseforslaget
Ved skitseafleveringen er det vigtigt, at bygherren, brugerne, arkitekten og den

Eksempel på det samarbejdende kunstværk: 'Transistor', kraftvarmeværk i Sorø, Thorbjørn Laustsen, 1995

Uforudsete udgifter
Budgettet til produktionen af kunstværket skal også indeholde et beløb til uforudsete udgifter, som normalt sættes til 10 eller 15 % af de samlede udgifter til håndværkere og leverancer. Typisk er det 10 %, hvis budgetgrundlaget er indhentede tilbud, og 15 % hvis budgetgrundlaget er indhentede overslag.

kunstneriske konsulent sammen forholder sig til skitseforslaget. Bygherren bør derfor nedsætte et udvalg til bedømmelsen, hvor udvalget får forelagt skitseforslaget af kunstneren selv. Reaktionerne på skitsen giver bygherren input til hans eller hendes vurdering af skitseforslaget. Derudover får kunstneren også en bred feedback, som han eller hun kan bruge til den endelige udførelse af kunstværket, hvis det antages.

Skitseforslaget kan ende med tre svar:

1. Kunstværket antages til udførelse uden kommentarer på grundlag af skitsen. (Ja)
2. Kunstværket antages til udførelse med forslag til ændringer. (Ja, men...)
3. Kunstværket antages ikke til udførelse. (Nej)

Ved skitseafleveringen honoreres kunstneren med det aftalte honorar, der står i kontrakten. Hvis bygherren takker "ja" til kunstværket, indgår skitsehonoraret som en del af det samlede budget. Hvis bygherren derimod ender med at takke "nej" til skitseforslaget, afsluttes samarbejdet med udbetaling af skitsehonoraret.
Når bygherren laver et grundigt forarbejde, er det oftest sådan, at samarbejdet med kunstneren fortsætter på baggrund af skitseforslaget. Bygherren bør bruge skitseforslaget og budgettet som grundlag for kontrakten for kunstværket.

Fase 4: Fremstillingen af kunstværket

Hvis bygherren takker "ja" til kunstnerens skitseforslag, skal kunstneren have frie hænder ud fra de rammer, han eller hun og bygherren er blevet enige om, for i denne fase er det kunstneren og hans/hendes faglige ekspertise, der bestemmer det videre arbejde. For kunstnerens arbejde er det selvfølgelig bedst, hvis rammerne for

Eksempel på det samarbejdende kunstværk: 'Uden titel', Århus Statsgymnasium, Asger Jorn, 1959

Moms
Nogle kunstnere er moms-registrerede, mens andre ikke er. Det skal indledningsvis afklares om prisen på kunstværket er med eller uden moms.
Moms på kunst er normalt 5 %, hvis man enten køber et færdigt kunstværk direkte hos kunstneren eller bestiller et kunstværk, som en totalentreprise hvor kunstneren selv betaler alle udgifter til materialer, håndværkere og eget honorar. Hvis bygherren derimod betaler kunstnerens honorar særskilt og derudover også betaler håndværkerudgifter og leverancer, er momsen 25 %. Læs mere på www.bkf.dk

Konkurrenceregler
Hos Billedkunstnernes Forbund kan man få en folder med reglerne for udskrivelse af konkurrencer om kunstneriske opgaver. Den gælder for alle kunstnere og ikke kun for billedkunstnere. Kontakt Billedkunstnernes Forbund via www.bkf.dk

kunstværket forbliver uændrede, men hvis der alligevel sker forandringer, skal kunstneren selvfølgelig informeres. Bygherren kan eventuelt lægge nogle fikspunkter ind undervejs – i form af atelierbesøg eller møder – for at blive informeret om, hvordan arbejdet skrider frem, og for at informere kunstneren, hvis der sker ændringer i byggeriet. Her er der primært tale om informationsmøder, men det er også en god anledning til at stille spørgsmål til hinanden – også kritiske. Med hensyn til økonomien er det mest almindeligt, at kunstneren betales i rater som aftales med bygherren. Den sidste rate udbetales normalt efter indvielsen af kunstværket.

Fase 5: Afleveringen af kunstværket

Når kunstneren afleverer kunstværket til bygherren, står kunstneren som regel også for opsætningen af kunstværket. Det er vigtigt af hensyn til værkets holdbarhed, at bygherren i den forbindelse er opmærksom på at få en vedligeholdelsesvejledning, tekniske oplysninger fx om materialer, farvekoder og en rengøringsvejledning.

Indvielse

De fleste bygherrer vil gerne skabe en event i forbindelse med indvielsen af kunstværket, da det er god reklame for både bygherren, kunstneren, selve bygningen og dens brugere, arkitekter, ingeniører, håndværkere med flere. Indvielsen har tillige den effekt, at den markerer overdragelsen af kunstværket til brugerne og bygherren.

Drift og vedligeholdelse

Efter indvielsen er kunstnerens arbejde til ende, og brugen og vedligeholdelsen af værket er overdraget til brugerne og bygherren. Bygherren bør regne med løbende udgifter i forbindelse med drift og vedligeholdelse af kunstværket.

Eksempel på det samarbejdende kunstværk: "Seasurge" – skulptur til B&W, Nicolai Eigtveds Plads, København, Morten Stræde, 2004

Velkomst ved Knud Erik Busk, formand for Bygherreforeningen

Kunst i byggeriet – hvorfra og hvorhen?
Keynote speaker, professor Carsten Thau, Kunstakademiets Arkitektskole

Har kunst en særlig funktion i bygninger?
Billedkunstner Rosan Bosch & billedkunstner Rune Fjord, Bosch & Fjord

Hvordan får man råd til kunst?
Direktør Poul Bache, Kunststyrelsen

Bygninger og kunst på Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole
Partner og arkitekt maa Hans Henrik Høilund og kgl. bygningsinspektør Jens Fredslund, Erik Møllers tegnestue

Hvad får bygherren ud af kunst i byggeriet?
Direktør Lars Ole Hansen, Universitets- og Bygningsstyrelsen og billedhugger & kunstnerisk konsulent Morten Stræde

Hvornår bliver arkitektur til kunst?
Indehaver Dorte Mandrup-Poulsen, Dorte Mandrup Arkitekter

Hvordan samarbejder man med kunstnere?
Kunstner Elisabeth Toubro, formand for Akademiraadet, Det Kongelige Akademi for de Skønne Kunster

Hvad kan gå galt, når man kombinerer kunst med byggeri?
Anmelder Torben Weirup, Berlingske Tidende

Konferencens ordstyrer:
Sekretariatsleder Henrik L. Bang

Konferences rundvisere på Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole:
Afdelingsleder Minna Rappold & arkitekt Anette Persson – begge fra Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole. Og partner og arkitekt maa Hans Henrik Høilund & kgl. bygningsinspektør Jens Fredslund – begge fra Erik Møllers tegnestue.

På Bygherreforeningens hjemmeside www.bygherreforeningen.dk kan man læse om konferencen og se nogle af oplæggene.

Eksempel på det sociale kunstværk: "User/Europa?", Kunsthalle Wien, SUPERFLEX, 2000

USER/ EUROPA?

The studio was an open access situation focusing on the current political and democratic developments in Europe. The channel was hosted by Kunsthalle Wien. Groups, institutes or individuals that have a specific interest in the discussion could broadcast from here.

"We invite you to participate in the discussion either through direct interaction during live shows, the discussion groups, or by making your own show. We also invite you to use the SUPERCHANNEL studio at Kunsthalle Wien in the period 25 May until 17 September for your own activities and to get the experience of webcasting ..."

Make your own internet TV channel
www.superchannel.org

Name of channel

Description of channel

Reason for channel?

Your email